

Погорецький М. А.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка,
адвокат, голова науково-практичної ради
Ради адвокатів Київської області*

ВПЛИВ ЕТИЧНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В КРАЇНАХ ЄС НА ЇХ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Багатоміжний досвід діяльності адвокатури провідних правових країн світу і, передусім країн ЄС, а також звичаї та традиції в її діяльності сформулювали спільну для всієї міжнародної юридичної спільноти модель адвоката.

Великий вплив на формування етичних засад професійної діяльності адвоката мають праці відомого англійського філософа, соціолога та юриста Ієремії Беніама (1748–1832) «Деонтологія, або Наука про мораль», яку було опубліковано в 1834 р., а також відомого французького юриста (спочатку адвоката в Парижі, а згодом члена апеляційного суду) Франсуа Етьєнна Молло (М. Молло) (1794–1870) «Правила адвокатської професії у Франції», Париж, 1842 р., в якій він сформулював професійні та особисті вимоги до адвоката. Зокрема, М. Молло вважав, що адвокат повинен бути скромним і незалежним, чесним і педантичним, правдивим і стриманим, поміркованим та безкорисним.

Незалежність адвоката, на його думку, є одним з основних принципів адвокатської діяльності, яка є правом адвоката і обов'язком. Незалежним адвокат, писав М. Молло, буде тоді, коли буде поміркованим. Його поміркованість має бути у всьому, адже поміркованість зберігає благородство душі, силу розуму, дає владу над пристрастями, а всі ці якості необхідні адвокату.

Гідність адвоката, вважав М. Молло, є гідністю усього адвокатського товариства, тому Рада адвокатів має право вимагати від адвока-

та звіт про його суспільні діяння. Адвокат ніколи не повинен забувати про свою присягу, яка є для нього релігією та законом.

М. Молло мріяв, аби його праця набула інтернаціонального значення і у цьому зв'язку слід відзначити, що принципи адвокатської діяльності, закладені названим французьким вченим у 1842 р., стали основою законодавства, що регламентує адвокатську діяльність сучасної Франції.

Так, Постанова 2005–790, яка прийнята у Франції 12 липня 2005 р., регламентує правила етики юридичної професії. Ст. 2 Постанови визначає адвокатуру ліберальною і незалежною професією, а ст. 3 зобов'язує адвокатів виконувати свої обов'язки з гідністю, совістю, незалежністю, цілісністю і людяністю, дотримуючись присяги. Обов'язком також є дотримання принципів честі, вірності, безкорисливості, колегіальності, конфіденційності, помірності і люб'язності, самовідданості, працьовитості та обачності.

Сформульовані на початку XIX століття моральні вимоги до професії адвоката на сьогодні систематизовані, удосконалені, регламентовані також низкою міжнародних документів та закріплені національними етичними кодексами поведінки адвокатів різних держав.

Національні та міжнародні деонтологічні (етичні) кодекси поведінки адвокатів, як правило, визначають 4 групи обов'язків, що покладаються на адвоката при здійсненні ним професійної діяльності: а) перед клієнтами; б) перед судом та іншими державними органами; в) перед колегами-адвокатами та адвокатурою в цілому; г) перед суспільством.

Основними міжнародними документами, які закріпили деонтологічні правила поведінки адвокатів (стандарти професійної етики адвокатів), прийнятими міжнародними організаціями юристів є: Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, 1988 р.; Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів, 2006 р.; Основні положення про роль адвокатів, 1990 р.; Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів, 1990 р.; Декларація, прийнята Радою Адвокатур і правничих об'єднань ЄС 1977 р.; Директива Ради ЄС № 77/249, яка законодавчо закріплює рівні міжнародної реєстрації професійної діяльності для адвокатів країн-учасниць ЄС, 1977 р.; Міжнародний кодекс етики Міжнародної колегії адвокатів, 1956 р., в ред. 1988 р.

Одним із перших міжнародних документів, що закріпив правила професійної поведінки юриста (адвоката), який здійснює міжна-

родну юридичну практику, є Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. Кодекс став взірцевим документом, який закріпив етичні норми поведінки адвокатів для країн-членів ЄС. Його прийнято з метою подолання складнощів, які виникають у адвокатів при здійсненні міжнародної практики у просторі ЄС, а також з метою запобігання «подвійної деонтології» у країнах-членах ЄС. У Кодексі висловлено побажання аби тлумачення і застосування національних деонтологічних правил і правил професійної практики здійснювалося у відповідності до положень даного документу. Дотримання адвокатом правил адвокатської асоціації або правового товариства, членом якого він є, є обов'язковим у разі їх відповідності положенням даного Кодексу.

Кодекс закріпив комплекс зобов'язань юридичного і морального характеру, які покладаються на адвоката: зобов'язання перед клієнтом; зобов'язання перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені; зобов'язання перед іншими представниками даної професії в цілому і перед будь-яким із колег зокрема; зобов'язання перед суспільством, для членів якого існування вільної незалежної професії поряд із дотриманням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед особою державної влади та інших інтересів суспільства.

Положеннями Кодексу визначено принципи адвокатської діяльності адвокатів країн-учасниць ЄС, а саме: незалежність; довіра і особиста порядність; конфіденційність; дотримання правил інших адвокатських асоціацій та правових товариств; неприпустимість видів діяльності; особиста реклама; домінантність інтересів клієнта; обмеження відповідальності адвоката по відношенню до клієнта; уникнення конфлікту інтересів.

Пункт 1.2. Кодексу визначає сутність правил професійної етики, наголошуючи на добровільності виконання правил професійної етики тими, на кого поширюється їхня дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві. Наслідком недотримання адвокатом цих Правил є застосування дисциплінарних санкцій.

Правила, якими керується будь-яка асоціація адвокатів чи правове товариство, походять від існуючих в них традицій. Вони адаптовані

до організації та сфери діяльності професії у відповідній державі-членові, а також до її судових і адміністративних процедур та національного законодавства. Правила різних адвокатських асоціацій та правових товариств ґрунтуються на подібних цінностях і в більшості випадків свідчать про існування загальних для всіх засад.

Кодекс закріплює правила поведінки адвоката за межами своєї країни, але виключно на території країни-члена ЄС.

Враховуючи багатовіковий міжнародний практичний досвід в галузі адвокатури та специфіку професійної роботи адвоката, Рада адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи 25 листопада 2006 р. прийняла Хартію основоположних принципів діяльності європейських адвокатів. На сьогодні Хартія є складовою частиною Загального кодексу поведінки адвокатів Європейського Співтовариства та містить десять основоположних принципів європейської юридичної професії: незалежності та свободи адвоката щодо ведення справи клієнта; конфіденційності та поваги до професійної таємниці; уникнення конфлікту інтересів між клієнтами та між клієнтом і адвокатом; честі і гідності адвокатської професії, чесності та бездоганної репутації окремого адвоката; лояльності до клієнта; справедливого ставлення до клієнта у питаннях винагороди; професійної компетентності адвоката; поваги до колег по професії; поваги до верховенства права та справедливого відправлення правосуддя; саморегулювання адвокатської професії.

Відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р., адвокати повинні постійно дбати про честь і гідність своєї професії як важливі учасники здійснення правосуддя. Здійснюючи адвокатську діяльність, адвокати повинні додержувати прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних професійних стандартів та етичних норм.

Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів, прийняті у 1990 р. в Нью Йорку, з метою вирішення завдання підвищення ролі і значення юристів, закріпили стандарти, які повинні враховуватися і поважатися урядами в процесі розробки загальнонаціонального законодавства та практики його застосування, а також братися до уваги всіма юристами. Керуючись встановленими правилами, стандартами і етичними нормами, адвокати при виконан-

ні своїх обов'язків завжди повинні діяти вільно, чесно і безстрашно, згідно з законними інтересами клієнта і без будь-якого втручання або тиску з боку влади або громадськості.

Орієнтиром етичної поведінки адвокатів країн-членів ЄС є також Декларація, прийнята Радою Адвокатур і правничих об'єднань ЄС (Council of the Bars and Law Societies of the European Union) у вересні 1977 р. Вона визначає основні засади, на яких повинні формуватися кодекси адвокатської етики країн-членів ЄС.

З метою розробки та запровадження уніфікованих для всіх держав етичних норм адвокатської діяльності ЄС постійно запроваджує загальноприйнятні норми діяльності для адвокатів країн-членів ЄС. Гострим для ЄС є питання правового регулювання здійснення діяльності адвоката країни-члена ЄС на території іншої країни-члена ЄС. З метою гармонізації та уніфікації національних законодавств держав-членів органами ЄС видаються директиви і регламенти, які вирішують правові перешкоди на шляху реалізації здійснення такої діяльності, зокрема, Директива Ради ЄС № 77/249, яка законодавчо закріплює рівні міжнародної реєстрації професійної діяльності для адвокатів країн-учасниць ЄС, які отримали можливість бути внесеними до таких списків. При здійсненні адвокатом реєстрації засвідчується його державна належність та право займатися адвокатською практикою на території інших країн-учасниць ЄС. Директива визнає адвокатом кожну особу, яка наділена правом займатися такою діяльністю та вказує на обов'язок адвоката дотримуватись норм етики, прийнятих державою, в якій він здійснює адвокатську практику.

Важливим рекомендаційним документом, на який можуть орієнтуватися адвокати, залучені в міжнародну правничу практику, є Міжнародний кодекс етики Міжнародної асоціації юристів (International Bar Association – IBA)¹, який вперше був прийнятий в 1956 р. і на сьогодні діє в редакції 1988 р.

Міжнародна асоціація юристів є федерацією національних асоціацій юристів та юридичних товариств, що включає також членів – фізичних осіб. В даний час в цій організації налічується понад 40 000 юристів і 197 юридичних асоціацій та спільнот із більш ніж 180 країн всіх населених континентів. Міжнародна асоціація юристів базується

¹ На пострадянському просторі «International Bar Association» перекладається як «Міжнародна асоціація адвокатів» (або навіть як «Міжнародна асоціація адвокатських колегій»). На наш погляд, більш коректним перекладом є – «Міжнародна асоціація юристів».

в Лондоні і є найбільш репрезентативною серед всіх міжнародних неурядових організацій, що об'єднують юристів (серед них: Міжнародна асоціація молодих юристів, Міжнародна асоціація суддів у справах неповнолітніх, Міжнародна асоціація юристів-демократів, Міжнародна асоціація юристів-есперантистів, Міжнародний союз нотаріусів країн латинського мови, Міжнародний судових виконавців та інших осіб, які забезпечують застосування закону, Міжнародний союз суддів).

Більшість її членів, які мають організаційну структуру, прийняли кодекси юридичної етики як типових зразків для здійснення юридичної практики їх членами або для регулювання цієї практики. У деяких юрисдикціях обов'язок дотримуватися цих кодексів покладається на всіх практикуючих осіб їх відповідними асоціаціями юристів або юридичних товариств, або судами, або адміністративними відомствами, що мають у своєму розпорядженні юрисдикцією щодо допуску фізичних осіб до здійснення юридичної практики.

Рада Міжнародної асоціації юристів визнає, що адвокатська практика в кожній країні сформувалася під впливом правової системи, історичних факторів і рівня економічного розвитку та може відрізнятися, водночас є принципи, які загальні для діяльності всіх адвокатів і не суперечать розбіжностям між ними. Завданням зазначеного Міжнародного кодексу етики є вироблення стандартів, які будуть застосовуватися до юристів всередині кордонів різних держав.

Деонтологічні принципи професійної поведінки адвокатів, закріплені вищезазначеними документами, повинні бути враховані правотворчими національними органами та професійними об'єднаннями юристів при розробці нормативно-правових актів, професійних стандартів і кодексів поведінки адвокатів, проте, на сьогодні ці принципи лише частково імплементовані у національне законодавство в галузі адвокатури.

Порівнюючи деонтологічні засади адвокатської діяльності зарубіжних країн, можна виділити спільні, властиві всім країнам риси щодо діяльності адвокатів, а саме: структурованість, етапність процесу навчання майбутніх адвокатів; матеріальне стимулювання виконаної роботи; додержання норм і правил адвокатської етики; збереження адвокатської таємниці; гідність поведінки адвокатів; закріплення у законодавстві більшої кількості обов'язків адвоката, ніж прав тощо. Поряд з тим, існує і низка розбіжностей щодо засад діяльності адво-

катів різних європейських країн. Вироблення спільних деонтологічних засад адвокатської діяльності в країнах ЄС є можливим за умови об'єднання та обміну досвідом. Тому міжнародна юридична спільнота прагне до такого об'єднання, адже це дозволяє ділитися та запозичувати досвід, а також відкриває можливості для роботи адвокатів в єдиному правовому полі.

З метою такого об'єднання у міжнародному просторі створюються міжнародні правничі спілки та міжнародні правничі інституції, зокрема, Рада Адвокатур і правничих об'єднань ЄС (Council of the Bars and Law Societies of the European Union), створена у 1960 р., яка об'єднує 28 адвокатур Європи. Рада є дорадчим органом Ради Європи та постійним представником у Трибуналі Справедливості, Трибуналі Першої інстанції ЄС та в Європейському Суді з прав людини. Рада представляє інтереси адвокатів і правників в ЄС; координує роботу адвокатур і правничих об'єднань; організовує форуми і консультації з питань діяльності адвокатури та правників; аналізує практику адвокатів і правників та шукає шляхи вирішення проблем, які виникають у практиці; виступає єдиним суб'єктом від імені адвокатур та правників країн-учасниць даної інституції.

Міжнародний союз адвокатів (Union Internationale des Avocats), МСА (UIA) – міжнародна неурядова організація, утворена за ініціативою європейських адвокатів у 1927 році у м. Брюсселі (Бельгія). МСА має статус консультативного органу при ООН та Раді Європи. МСА має на меті збереження традицій адвокатури різних держав. Товариство об'єднує адвокатів усього світу, вивчає досвід діяльності адвокатур світу в захисті прав громадян, розповсюджує досвід і знання серед адвокатів світу та налагоджує відносини з адвокатськими об'єднаннями різних держав. Такий формат спілкування адвокатів у міжнародній спільноті є найбільш популярним.

Відповідно до Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо свободи здійснення адвокатської діяльності розробка деонтологічних (етичних) кодексів поведінки адвокатів є обов'язком кожної держави-члена Ради Європи, в тому числі й для України. Рекомендації визначають обов'язком адвокатських колегій та інших професійних об'єднань адвокатів ЄС розробити професійні стандарти і кодекси поведінки та забезпечити, щоб під час захисту законних прав та інтересів своїх клієнтів адвокати були зобов'язані діяти незалежно, сумлінно і справедливо. Дотримання

таких вимог розглядається світовою адвокатською спільнотою запорукою функціонування адвокатури.

Хоча процес побудови інституту адвокатури України відстає на століття, порівняно з європейськими країнами, такими, наприклад, як Франція, Німеччина та ін., деонтологічні стандарти адвокатської діяльності в Україні за часів її незалежності постійно розвиваються та удосконалюються. На сьогодні в Україні діють національні та міжнародні деонтологічні (етичні) кодекси (правила) поведінки адвокатів. Запозичення європейського досвіду адвокатської діяльності, яка вже стала традицією, безумовно є корисним для організації та діяльності адвокатури в Україні.

Деонтологічні (етичні) правила поведінки адвокатів в Україні традиційно закріплюються в правилах адвокатської етики. Так, наприклад, Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р. зазначали, що необхідною передумовою повноцінного функціонування адвокатури та виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві є дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил. Правила закріплювали такі принципи адвокатської етики в Україні: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; дотримання законності; домінантність інтересів клієнтів; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність; компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії; вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

Подальшим розвитком деонтологічних (етичних) правил поведінки адвокатів в Україні є Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р., які мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загально-визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката. Хоча

Правила й містять низку дискусійних положень, водночас, вони є важливим кроком в імплементації етичних засад професійної діяльності адвоката в країнах ЄС в українське законодавство та правозастосовну практику.

З набранням чинності Правил продовжують залишатися актуальними такі питання: забезпечення адвокатів України високим рівнем професійної підготовки, фундаментального знання чинного законодавства, практики його застосування, опануванням тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва, ефективністю правової допомоги, глибоким знанням адвокатської етики. У зв'язку з цим перед Національною асоціацією адвокатів України та Радами адвокатів постають такі важливі питання: про способи отримання належних професійних знань і вмінь, наявність котрих вимагається від особи, яка має намір отримати статус адвоката; про підвищення якості допуску до професії адвоката (іспити, стажування); про реалізацію обов'язку адвоката підтримувати необхідний рівень професійних знань; про визначення недостатньої компетентності адвоката в зв'язку з його відмовою за цією підставою від надання правової допомоги; про дотримання адвокатами адвокатської етики тощо.

Список використаних джерел:

1. Барщевский М.Ю. Адвокатская этика. 2-е изд. испр. М.: «Профобразование», 2000. Самара: Изд. дом «Федоров», 1999. 312 с.
2. Варфоломеева Т.В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 1. С. 7–20.
3. Водянніков О. Біг по колу: реформування адвокатської діяльності в Україні в світлі Європейських стандартів. URL: www.sokol.law.
4. Декларація, прийнята Радою Адвокатур і правничих об'єднань ЄС 1977 р. База даних законодавства України / ВР України. URL: <http://radako.com.ua/news/prezentaciya-proektu-deklaraciyi-shchodo-zahistu-prav-lyudini-u-kriminalnomu-sudochinstvi>.
5. Директива Совета Европейских Сообществ 77/249/ЕЭС от 22 марта 1977 г. о содействии эффективному осуществлению свободного предоставления услуг адвокатами. URL: <http://base.garant.ru/2564447/#friends#ixzz5BSbiarSp>.

6. Загальний кодекс правил для адвокатів держав Європейського співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_343.

7. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343.

8. Кодекс поведінки європейських адвокатів, прийнятий на пленарній сесії Ради адвокатських об'єднань та спілок адвокатів Європи від 28 жовтня 1988 р. з поправками від 28 листопада 1988 р., 6 грудня 2002 р., 19 травня 2006 р. URL: <http://unba.org.ua/akts-naau/downloads/125-pologennya.html?version=1>.

9. Кодекс профессиональной этики адвоката: официальный сайт Федеральной палаты адвокатов Российской Федерации. URL: <http://www.fparf.ru/laws/kodex.etika.htm>.

10. Международный кодекс этики, принят 1956 г. (редакция 1988 г.). URL <http://advokpalata-21.ru/urbanleft/kodeksworld.html>.

11. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции. Перевод с французского. Издание Н.П. Шубинского. М.: Высочайше утв. Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1894. XVI. 98 с.

12. Мюллера Р. Независимость – основной принцип юридической этики. Адвокат. 1996. № 11. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1132077>.

13. Основні положення про роль адвокатів 1990 року, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам. База даних законодавства України / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_835.

14. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р. URL: http://search.ligazon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS20912.html.

15. Правила адвокатської етики: затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf.

16. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. База даних Законодавство України / ВР України. URL:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

17. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів. URL: <http://sc.gov.ua/uploads...29> Рекомендація № R (2000) 21.doc.

18. Рекомендація R(2000)21 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків. URL: [https://www.court.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20\(2000\)%2021.doc](https://www.court.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20(2000)%2021.doc).

19. Святоцька В. О. Етичні (деонтологічні) засади професійної діяльності адвокатів в Україні та країнах ЄС. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 3. С. 174–177.

20. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації Юристів. URL: <http://bibliograph.com.ua/kodex-9/24.htm>.

21. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Одеса, 2003. 16 с.

22. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів. URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Hartiya_brenduvannya.pdf.

23. Bentham J. Deontology; or, The science of morality: in which the harmony and co-incident of duty and self-interest, virtue and felicity, prudence and benevolence, are explained and exemplified. London: Ethics, Utilitarianism, 1834. 420 p.

24. Decree 2005-790 «Relating to the rules of ethics of legal profession». URL: http://cnb.avocat.fr/Etre-avocat-en-France-Reglementation-professionnelle-Les-textes_a1449.html.

25. Etre avocat en France: Reglementation professionnelle – Les textes. URL: http://cnb.avocat.fr/Etre-avocat-en-France-Reglementation-professionnelle-Les-textes_a1449.html.